

Esetek

Danyil Harmsz

ESETEK

Válogatott írások

Válogatta, fordította és az előszót írta
Hetényi Zsuzsa

TYPOTEX

Mikhail
Prokhorov
Fund

transcript

The publication was effected under the auspices of
the Mikhail Prokhorov Foundation TRANSCRIPT
Programme to Support Translations of Russian Literature

Даниил Хармс // Danyiil Harmsz // Daniil Kharms
Hungarian translation © Hetényi Zsuzsa, Typotex, 2013
Hungarian edition © Typotex, 2013
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 369 6
ISSN 2063–3866
Science in Fiction
Sorozatszerkesztő: Sosity Beáta

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott
olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról
a www.typotex.hu és a [facebook.com/typotexkiado](https://www.facebook.com/typotexkiado)
oldalakon értesülhet.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.
Felelős vezető: Votisky Zsuzsa
Lektorálta: Zoltán Dominika
Műszaki szerkesztő: Kenyő Ildikó
A borítót tervezte: Dukai István
Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában
Felelős vezető: Kajtor Bálint

TARTALOM

ELŐSZÓ

Egyedül a végtelenben, avagy a veszélyes uborka. Danyiil Harmsz (1905–1942) írásai elé (<i>Hetényi Zsuzsa</i>)	9
---	---

INKUBÁTOR (ÍRÁSOK ELSŐ SZEMÉLYBEN)

„Most elmondom, hogyan születtem...”	34
Az inkubátori életszakasz	37
„Kétszobás lakásban laktunk”	38
„Sásban születtem”	41
„Amikor meglátok egy embert”	43
Úrlap	45

GUBANC (KISPRÓZA)

A dolog	50
„Milyen fura”	57
„Kedves Alekszandr Ivanovics”	59
„Kedves Nyikandr Andrejevics”	61
Messécske	64
„Szeretnék, ha mesélnék...?”	65

„Nem tudom, miért gondolják, hogy zseni vagyok...”	66
Jelenségek és létezések No. 1	67
„Hallottam egy ilyen kifejezést”	70
Állatmese	72
Szörnyű halál	73
„Egy ember még hívő volt, amikor lefeküdt”	74
„Egy francia kapott ajándékba”	75
A festő és az óra	76
A füzet	77
Pénz	79
Aláhullás (Közel és távol)	80
Gubanc	83
A négy lábú varjú	87
Szimfónia No. 2	88

KÉT CIKLUS

Esetek	92
1. Kék füzet, No. 10	92
2. Esetek	93
3. Ablakból kibukfencező öreg- asszonyok	94
4. Szonett	95
5. Petrov és Bogarov	97
6. Optikai csalódás	98
7. Puskin és Gogol	99
8. Kusakov asztalos	101

9. A láda	103
10. Petrakov esete	105
11. Verekedők története	106
12. Az álom	107
13. A matematikus és Andrej Szemjonovics	109
14. A fiatalember, aki ámulatba ejtette az őrt	112
15. Négy szemléltető példa...	115
16. Veszteségek	117
17. Makarov és Petersen No. 3	119
18. Lynch törvénye	122
19. Találkozás	123
20. A megbukott darab	124
21. Puff!	125
22. Mit árulnak mostanában a boltban	127
23. Maskin megölte Koskint	129
24. Az álom szórakozik az emberrel	130
25. Vadászok	132
26. Történelmi epizód	135
27. Fegyva Davidovics	139
28. Anegdoták Puskin életéből	142
29. Egy szép nyári nap kezdete. Szimfónia	144
30. Pakin és Rakukin	146
Kék füzet (részletek)	149

A SZÉP NŐKRŐL (EROTIKUS ÍRÁSOK)	
Feleségemhez	160
Lefegyverezve, avagy balszerencsés kimenetelű szerelem	162
Értekezés a szép nőkről...	163
„A festő felültette a modellt”	164
Hogyan esett szét egy ember	166
Előadás	167
Kétféle nő van	169
JELENET	
Bűnbeesés, avagy a Jó és a Rossz megismerése. Didaszkalia	171
A VÉGTELEN (CIKKEK, ÉRTEKEZÉSEK)	
Andrej Belij műfogása	180
A létezésről, az időről és a térről	182
Szablya (részletek)	192
Danyiil Ivanovics Harmsz tizenegy állítása	195
Nulla és zéró	197
„A végtelen, igen, ez a válasz”	199
Arról, hogy hírnökök látogattak meg	206
Kapcsolat	209
Értekezés többé-kevésbé Emersen jegyzete alapján	212

Előszó

EGYEDÜL A VÉGTELENBEN, AVAGY A GYILKOS UBORKA

Danyiil Harmsz (1905–1942) írásai elé

Harmszot humoros szerzőként tartják számon. Humora Örkényéhez és Karinthyéhoz hasonlítható, akiknek olvastán, akárcsak a jó viccek után, elhallgatunk, és fejünkben zsongani kezdenek a megválaszolhatatlan kérdések.

A humor kétségkívül szükséges a túléléshez, de Harmsz esete ezt inkább cáfolja. Extravagáns zsenialkat volt, szürrealista szemléletét hétköznapijaira is kiterjesztette, vonzották a misztifikációk, performance-ok, szokatlanul viselkedett, furcsán öltözködött. Rajzai nyugtalan, neurotikus, gyerekes, sérült emberre vallanak. Depressziós alkat volt, excentrikus hajlamokkal. Erotikus műveiben az orosz irodalom szemérmességének ellenében a szubkultúra szabadosságát ötvözte az érzékek naturalizmusának poétikájával.

Harmsz a csöppet sem humoros József Attila kortársa, és néhány vonásban hasonló alkat is.

Ha valaminek semmi értelme, annak sok értelme van, mert mindenképpen értelmet akarunk mindennek adni. Kerül, amibe kerül, tart, ameddig tart. Ilyen az ember agya.

Harmsz szövegei olyan időben születtek, amikor a világ különösen értelmetlennek és ellenségesnek tűnt, amikor a realitás maga vált abszurdá. Harmsz elméleteket gyártott, hogy megfogalmazza, mi az értelmetlenség, a semmi, a nulla, a végtelen. Szigorú és pontos logikával jutott el a logika felszámolásához. Filozófia és paródia borotvaélén táncol azokban az értekezésekben, amelyekben megérkezik ahhoz a ponthoz, ahonnan nincs tovább.

Az abszurd olyan életszemlélet és irodalom, ahol már nem találok értékeket. Mind-egy, hogy valami komikus vagy tragikus, hiszen e kettő ugyanazzá válik. A groteszkben még katarzist hoz létre keverésük, még érezhetjük a tragédián felülemelkedő nevetés reményét, de az abszurdban a kapuk becsapódnak előttünk. A világ minden elemében ellenséges. Az étel nem életadó, mint a bahytyni meghatározású groteszk körforgásában, hanem öl – belsőleg vagy külsőleg, méregként vagy fegyverként. Harmsz egyik alakját uborkával csapják agyon, másik megfullad a borsótól, és a *20. Esetben (A megbukott darab)*

egymás után okádnak a szereplők, mindössze ennyi a cselekmény. Hogy az egész világ okádék és színház, vagy csak a szovjet, az világnézet kérdése.

Az abszurdot általában a következő szavakkal határozzák meg a kézikönyvek és a klasszikus források, Camus-t vagy Ionescót idézve: érthetetlen, logikátlan, céltalan, irracionális, a nyelv radikális devalválása, váratlan, kiszámíthatatlan, fölösleges, anti-bármi, szélsőséges fantasztikum, torz, nevetséges.

A csatlakozó névsor egyre bővül az idők során. A köztudatban és a tankönyvekben egyszerűsített képlet él, amely az abszurd kezdeteit a francia abszurd dráma születésétől datálja, az élén Jarry és Ionesco nevével, akiknek nyomában kialakult az egzisztencializmus arcvonala, amelyhez később mintegy kíséretéül szegődött a posztmodern felé haladó irodalom. Az abszurd már-már irányzatként funkcionál, sajátos nyugati stílusjelenségként, amely a hatvanas években indult. Harmsz életműve arra világít rá, hogy az abszurd egyenrangú hazája Kelet-Európa is. Társai a magyar Örkény, a cseh Hrabal és a lengyel Mrożek, akik azonban maguk még nem érezték otthon magukat

az abszurd kategóriájában, s kritikusaik is elsősorban groteszket, szatírákat, komikumot és paródiát emlegettek. Hiszen az ő elődeik között ott áll az I. világháború körül, a Monarchia végnapjaitól erősödő kelet-európai keserű humor, Karel Čapek, Jaroslav Hašek, illetve a már említett Karinthy vagy akár Rejtő Jenő.

Kafka neve is gyakran felmerül az abszurd előfutárai között, holott bizonyos értelemben inkább tanulságos szemléleti ellenpélda. Nála nem derül fény a mindent érvénytelenítő és értéktelenítő nevetés nihiljére. Az abszurd mindössze tudatosítja (és tudatosíttatja bennünk), hogy a dolgok képesek teljesen zabolátlanul elszabadulni, kibújni, meghasonlani. A 20. században az abszurd nemcsak a világ felfordult dolgainak esztétikai konstatálása, és nem csupán a logika felrúgása, hanem a metafizikai rettegés egyik válfaja is. Ebben a vonatkozásban éppen fordított viszonyt láthatunk, mert az abszurd valóban karkai.

A groteszkben a számok még mitológiai érvényűen archetipikusak, mint például a hármasnak a mesei biztos egysége. Harmsznál a hiány a valóság abszurdítását megerősítő zéró, a lyuk, a semmibe vesző perspektíva.

Vajon a 7 vagy a 8 következik előbb? Senki nem tudja a városban, de a nyolcas után mindenkinél megszakad a sor, ami egzisztenciális kérdéssé tágul. Egyfelől ha a számok sorával nem mérhető, akkor irracionális a világ, ugyanakkor kifutás híján csonka és redukált. Másfelől a nyolcas tömörszerű totalitása miatt megközelíthetetlen, felfoghatatlan is. A nyolcas után „végső soron”(!) nem is következhet semmi, hiszen az a végtelen, és egyben a semmi széle (*4. Eszt: Szonett*).

Az abszurd egy sajátos válfaja az értelmetlen túli nyelv, az orosz avantgárd *zaum*, amellyel Harmsz korai művei rokonságot vállalnak. A *zaumban* még van két menekülő útvonal: az egyik az értelmetlen nyelv játékos felfogása, a másik a transzcendens jelentés tulajdonítása annak, amiben értelmetlenség helyett elrejtett titkot akarunk sejteni. A nyelv konvencióinak felborítása megjelenik a szokatlan írásmódban is. Ennek egyik kicsi jele, hogy Harmsz *anegdótát* ír, ahogy a *zaum* programiratában is hangzócsere történt a könyv, *knyiga* szóban (*Zaumnaja gnyiga*).

A tudományos módszer és a hit közötti határ éppen ott található, ahol az ismeretlen közelébe érünk. Camus szerint ekkor három

magatartás lehetséges: elfogadni a helyzetet, és megpróbálni jelentést adni az életnek, visszautasítani az életet (öngyilkosság), vagy természetfölötti magyarázatot találni az életre. Harmsz műveiben az élet megszűnése kegyetlen és könnyed képekben jelentkezik, az ember vagy szétmarcangolható húsbaba, vagy a halállal viaskodó áldozat. Harmsz tanulmányozta az asztrológiát, a keleti filozófiát, a héber nyelvet, Püthagoraszt, a kabbalát, a misztikus iratokat – tudományt, bölcséletet, művészetet –, hogy válaszaikat szembesítse a saját megoldásaival. Saját gondolkodásában azonban olyan elsöprő őserővel nyilvánul meg az eredetiség és az eredenően tiszta és következetes reménytelenség, hogy hatásokról szinte nem is beszélhetünk. Nála nem lehet egyensúly a valósághoz fűző bármely kapcsolatban. Szemantikai értelmetlenség vagy szituációs értelmetlenség – Jean-Philipp Jaccard, a Harmszról írott első monográfia szerzője szerint így osztályozhatók Harmsz írásai.

Harmsznak voltak elődei az orosz irodalomban. Nabokov már Gogolról megírta, hogy „nem helyezhető abszurd szituációba az ember, aki egy abszurd világban él [...], egy lidérces, felelőtlen világban”, majd így

folytatja: „a nagyon mély szenvedés és nagyon erős szenvedély patetikus és emberi művészete az abszurd.” Az orosz történelem különössége megfelelő háttér volt Gogol után Szaltikov-Scsedrin, Csehov, Leonyid Andrejev, Mihail Kuzmin, Mihail Zosczenko és mások meghasonlásokat festő „eseteinek” megszületéséhez.

Az „Esetek” műfaja a példázat ősi műfajának a kiürítése. Nem más, mint annak feladása, hogy értelmet találjunk bármiben. Marad a rögzítés, a csodálkozás azon, hogy a szavakból mi minden épülhet fel anélkül, hogy a valóság közrejátszana. Ennek meglátásához csakis az optikai csalódások alkalmasak, a perspektíva átalakítása, a szemüvegek le és felvétele – semmi sem az, aminek látszik.

A rövidlátó Szemjon számára megszűnik a fán gubbasztó muzsik, ha leveszi a szemüvegét. A rövidlátó Szemjon szubjektív benyomása az, hogy optikai csalódás áldozata, hogy a szemüveg csalja meg. Az 1920-as évek orosz irodalmának központi kérdése a széles perspektíva és a kicsi közelkép, a társadalmi „valóság” és a személyes, közeli alulnézet ellentéte. Jurij Olesa az *Irigységben* a távlatok távcsöveivel és a gombokban, kanálban,

szemüvegben vagy akár kirakatüvegekben megjelenő reflexiókkal jelzi ezt a dichotómiát.

A valóság és az abszurdban leírt világ viszonyát általában egymással ellentétesként határozzák meg. Az abszurd bizonyosan nem mimetikus (nem ábrázolja a valóságot), nem esztétikai irányultságú (nem a szépségre és nem a szép szöveg megalkotására törekszik), és nem ideologikus (nem irányul a valóság értelmezésére vagy megváltoztatására). Ugyanakkor az abszurd az abszurd valóság egyetlen adekvát kifejezési formája. A valóság abszurdításának felismerése pedig bizonyos értelemben valóságábrázolás is, világértelmezés is – ez volt az OBERIU csoport

művészeinek felismerése az 1920-as években. Írásaik hatásában a klasszikus katarzis és a művészet „változtasd meg életed!” felszólítása maradéktalanul érvényesül.

Harmsz a „zaum” (az értelmén túli költészet) és a „csinari” költői-filozófiai művész-csoport hatása alatt, a Levij Flang (Balszárnny), később „Balos klasszikusok akadémiaja” botrányokkal kísért felolvasóestjein és színházi-képzőművészeti kísérletein érett költővé; Alekszandr Tufanov és Kazimir Malevics hatása alakította esztétikai elképzeléseit.

1927-ben két költőtársával, Vvegyenszkijjal és Zabolockijjal megalakította az OBERIU-t, a Reális Művészet Egyesülését az avantgárd utolsó kísérleteként (a név végére ragasztott U csak gúnyolódás az izmusokon). Hamarosan világossá vált, hogy a megelőző két évtized intenzív művészi kísérleteiben formálódott csoportokat a szovjet hatalom felszámolja, újításaikat elutasítja.

A groteszk, majd abszurd hangvételű csoport határozottan elfordult a kanonizált realizmus minden formájától. A csoport nevét Igor Bahtyerev adta, 1928-as manifesztumukat Nyikolaj Zabolockij írta. Négy szekciót indítottak: irodalmi, képzőművészeti, színházi és filmművészetit, zeneit csak